

5.27-396

DE GEUS

MAGAZINE VRIJZINNIGE ACTUALITEIT OOST-VLAANDEREN

Dominique Verté

OUDERENZORG IS MEER DAN BOODSCHAPPEN DOEN

Marcel Broodthaers

OHNE RELIGION. NACH BRÜSSEL

Katrien Devolder sprak met Julian Savulescu

DE BESTE KANS OP HET BESTE LEVEN

Rudolf Boehm

HET LAATSTE INTERVIEW

In maart van dit jaar herdacht de UGent het studentenprotest van 1969 en de bezetting van de faculteit Letteren en Wijsbegeerte – onder Gentse studenten beter bekend als ‘de Blandijn’. Naar aanleiding van die herdenking interviewden Gertrudis Van de Vijver en Fons Dewulf een man die een prominente rol speelde in die woelige dagen: de filosoof Rudolf Boehm. Boehm was professor moderne wijsbegeerte van 1967 tot 1992, en zette samen met Leo Apostel, Jaap Kruithof en Etienne Vermeersch de Gentse filosofie op de kaart. Een half jaar na dit interview overleed hij. Op de vraag waar de transcriptie van het gesprek best gepubliceerd kon worden, stelde Boehm zelf *De Geus* voor. Zodoende kunt u hier getuige zijn van zijn laatste interview.

Jonas Vanbrabant

Wat zijn uw herinneringen aan het studentenprotest in Gent en de bezetting van de Blandijn?

Van 12 tot 20 maart 1969 was ik er de hele tijd, elke dag van 's morgens tot 's avonds, soms van 's middags

tot 's avonds. Ook Kruithof kwam regelmatig, maar Apostel nooit. Eén keer heeft Van Elslander een poging tot verstandhouding gedaan. Die was op dat moment decaan, maar hij werd uitgejouwd. Dat heeft dus niets uitge-

haald.

De eigenlijke opstand speelde zich af in het grote auditorium, waar ik regelmatig naartoe ging. Met de huisbewaarder ben ik overal geweest waar

'De protestbeweging heeft wél iets uitgehaald, tegen de disciplinerende en autoritaire structuren, maar niets tegen het kapitalisme. Men ijverde niet zozeer voor een afschaffing van het kapitalisme, maar voor een vertoning en een verspreiding van de bereikte vrijheid voor iedereen. In de grond was dat wat de studenten vroegen: liberalisering.' Collectie Universiteitsarchief Gent © Renaat Willockx

ik wist dat er studenten zaten, om de deuren te openen. Ik had immers van Lao-Tse geleerd dat je een gevaarlijke stroom niet moet proberen in te dammen, maar openingen moet creëren zodat de stroom vrije doorgang heeft. Daarom heb ik ook mijn eigen bureau en stencilmachine ter beschikking gesteld, zodat ze hun teksten konden maken en verspreiden. Zo werd mijn bureau de centrale plaats van opstand [*lacht*]. In de hoek lagen mijn papieren, maar die waren taboe en niemand heeft die aangeraakt. Die afspraak werd gerespecteerd. Los daarvan was er een telefoon, een kofliemachiner, en ik weet niet wat nog allemaal. Dat ze die gebruikten maakte mij niet uit. Tijdens de opstand ben ik ook als enige blijven lesgeven in mijn seminarielokaal.

'Ik had van Lao-Tse geleerd dat je een gevaarlijke stroom niet moet proberen in te dammen, maar openingen moet creëren'

OP HET MATJE BIJ DE RECTOR

Na afloop van die hele affaire werd ik natuurlijk door de rector op het matje geroepen bij de Raad van Beheer. Ik was van Oost-Duitsland en sommigen dachten dat ik een Mao-pet op had. Ze schreven me toe dat ik alles zou georganiseerd hebben, maar dat was werkelijk een achterlijke veronderstelling. Ik moest me verantwoorden bij een zekere Bouckaert, een schappelijke, maar aartsconservatieve man. 'Goelijke rector,' zei ik, 'ik ben leraar, en als een leraar hoort dat er in zijn klas gescandeerd wordt, wat doet hij dan? Gaat hij naar huis, koffie drinken? Of gaat hij naar zijn klas? Ik ben leraar, en als er in mijn klas gescandeerd wordt, dan ga ik naar mijn klas en vraag wat er aan de hand is. Wat willen jullie? Wat is jullie bezwaar? Wat kan men daarvoor doen? Voor de rest heb ik de wijsheid van Lao-Tse toegepast en kijk eens: er zijn geen breuken, geen ruit is gesneuveld en dat ganse gebouw is onbeschadigd

gebleven. Ik bleef lesgeven want men moet toch een beetje filosofie leren. Het alledaagse leven zonder filosofie is idiotie.' Op dat moment onderbrak iemand mij en zei tussen de andere mannen van de Raad van Beheer door: 'Errare humanum est, perseverare diabolicum.' Toen zei de rector: 'Luis-ter, we hebben hem gevraagd zich te verantwoorden, laat hem dan nu ook het woord.' Daarop werd het stil en werd er geluisterd, en allemaal hadden ze een ietwat slecht geweten. Op het einde zei Bouckaert: 'Awel, misschien dat we u nog moeten bedenken.' 'Dat zegt u,' zei ik, en daarmee was heel die zaak van de baan.

Na de opstand was er in de Aula een academieraad onder de hoogleraren. Dat was een spectaculaire aangelegenheid want de hele Voldersstraat werd bezet door studenten. Telkens als een prof voorbijkwam draaiden ze allemaal hun rug en riepen boe. En toen ik voorbijkwam juichten ze [*lacht*]. Op die academieraad was er toen één punt aan de orde van de dag: sancties tegen de studenten die actief waren. De overgrote meerderheid van de profen stemde voor sancties. In mijn herinnering waren er slechts zes tegenstemmen, waaronder Apostel, Kruithof en mezelf. Vermeersch heeft zeker niet tegengestemd, en ik meen me te herinneren dat onthouding toen geen optie was. Eigenlijk had Vermeersch het hele gebeuren in zekere zin in gang gezet door die kwestie rond de vertoning van pornografisch materiaal, maar eens de protesten begonnen heeft hij zich helemaal afzijdig gehouden. [Na een rectoraal verbod op het vertonen van illustraties tijdens een lezing van Vermeersch over pornografie kwam het ongenoegen van de Gentse studenten tot een hoogtepunt, n.v.d.r.]

'Ik was van Oost-Duitsland en sommige dachten ik een Mao-pet op had'

De atmosfeer op die academieraad was woelig, er hing een sfeer van latent geweld. Het was alsof we moesten

vrezen dat die verontwaardigde meerderheid van professoren met ons op de vuist zou gaan. Ik zat naast Kruithof en zie nog voor me dat het zweet van zijn gelaat stroomde, van opwinding of misschien ook van schrik. Uiteindelijk heeft één student een sanctie gekregen: Renaat Willockx, die toen eigenlijk al was afgestudeerd.

'Het alledaagse leven zonder filosofie is idiotie'

FILOSOFIE VAN HET PROTEST

Heeft het protest uiteindelijk iets uitgehaald?

Als resultaat van die opstanden zijn veel autoritaire structuren afgebroken. Er was bijvoorbeeld zo'n regeling dat jongens en meisjes niet in hetzelfde kot mochten zijn. Als dat gebeurde werden ze geschrikt. De koten moesten goedgekeurd zijn door de universiteit. Er bestond een lijst en je mocht enkel daaruit kiezen. Op bestuurlijk niveau werden de sectieraden, de toenmalige vakgroepvergaderingen, verruimd. Toen ik naar Gent kwam bestond die sectie uit vier à vijf gewoon hoogleraren: Apostel, Kruithof, Vermeersch, Janssens en mezelf. Wij waren de sectieraad, en de voorzitter was de man met de meeste anciënniteit, namelijk Apostel. Na die bezetting werd een nieuwe sectieraad gevormd, wat overigens overal ter wereld gebeurde. Uniek was dat de sectieraad bij ons bestond uit alle docenten, alle medewerkers van het wetenschappelijk personeel, gans het administratief personeel én alle studenten. Maar ik zou het liever iets ruimer willen zien, en er filosofisch over spreken.

Graag.

Een Duitse collega van mij zei dat het studentenprotest van '68 in de grond tot gevolg heeft gehad dat de universiteit, die nog in feodale toestanden leefde, de omslag naar het liberaal-kapitalistische model maakte. De linkse bewegingen, die tamelijk sterk waren onder de studenten overal in Europa en Amerika, zijn er nooit in geslaagd om dat naar hun hand te zetten. De studentenbeweging van '68-'69 is de

enige grootschalige protestbeweging die tegen het laatkapitalisme is opgekomen.

'De atmosfeer was woelig, er hing een sfeer van latent geweld'

De protestbeweging heeft wél iets uitgehaald, tegen de disciplinerende en autoritaire structuren, maar niets tegen het kapitalisme. Men ijverde niet zozeer voor een afschaffing van het kapitalisme, maar voor een vertoning en een verspreiding van de bereikte vrijheid voor iedereen. In de grond was dat wat de studenten vroegen: liberalisering. En wat ze eigenlijk hebben bereikt is komisch genoeg de liberaliteit van de economie, *free enterprise and free concurrence*, uit te breiden op bijna alle terreinen van de maatschappij. Dat is dan een heel dubbelzinnige aangelegenheid geworden. Op de vraag wat de studenten uiteindelijk wilden zeiden ze: '*nous voulons tout et immédiatement.*' Dat was de algemene mentaliteit. Meer bepaald is het dat wat Marcuse, de ideoloog die zeer bekend was binnen die beweging, heeft geëist in zijn hoofdwerk *Eros and Civilization* (1955): een maatschappij van *play en display*, van spel en vertoning. En volgens Christopher Lasch, auteur van *The Culture of Narcissism*, is het dat wat we hebben verkregen: we leven in een cultuur van narcisme die bestaat uit spel en vertoning.

'Als resultaat van die opstanden zijn veel autoritaire structuren afgebroken'

KLIMAATACTIVISME VANDAAG

Misschien is dat een goede opstap naar het activisme van vandaag, meer bepaald de klimaatprotesten. Wat denkt u daarvan? Als u over de protestbeweging van mei '68 en maart '69 zegt dat ze eigenlijk meer van hetzelfde opleverden, ingeschreven in een

cultuur van het narcisme, percipieert u het activisme van vandaag dan op dezelfde manier?

Ik heb de indruk dat de protestbeweging van vandaag niet heel diep gaat, omdat er weinig inzicht is. Dit is natuurlijk niet enkel het geval bij jongeren, maar ook bij mensen die het werkelijk beter zouden moeten weten. Neem nu de elektrische auto. Die elektriciteit moet toch ergens vandaan komen, en die komt niet van windmolens maar opnieuw van kerncentrales of fossiele brandstof. Door de manier waarop ze geproduceerd worden, stoten ze mogelijks zelfs meer uit dan de huidige auto's. Men weet dat bij elke omzetting van de ene energievorm naar de andere energie verloren gaat, verspild wordt. Als men dan kern- of fossiele brandstofcentrales wil bouwen om meer elektriciteit te produceren vraagt die omzetting nog meer energieverpilling. Volgens

'In de grond was dat wat de studenten vroegen: liberalisering'

mij hebben we een veel te hoog energieverbruik, en daarvoor zie ik twee redenen. Ten eerste, de automatisering. Die heeft tot gevolg dat een auto vooraleer die in de toonzaal verschijnt al meer energie heeft verbruikt dan hij tijdens zijn levensduur nog kan verbruiken. Dat komt natuurlijk door de productiewijze: al die robots moeten gemaakt worden en verbruiken energie. Daarbij komt nog al dat transport. Vooraleer een auto van de band rolt, hebben de onderdelen al heel de wereld afgereisd.

Formeel gezien is het alternatief voor de alliantie tussen wetenschap, technologie en kapitaal gemakkelijk te bepalen. In mijn nu al iets minder dan vijftig jaar oude *Kritiek der grondslagen van onze tijd* meen ik te hebben aangetoond dat Marx eigenlijk heeft ingezien dat de kern van het kapitalisme er niet in bestaat de behoeften van de mensen te bevredigen, maar dat de behoeften van de mensen moeten dienen om de productie te ontwikkelen. Je moet consumeren omdat de ondernemingen winst nodig hebben, want ze moeten investeren. Ze ontwikkelen

duis voortdurend nieuwe producten waardoor je hoogdringend de oude producten weg moet smijten om nieuwe aan te schaffen. Het is met andere woorden een economie van *Waste Makers*, naar het boek van Vance Packard uit 1960. In 1973 is dan het rapport van de Club van Rome gekomen, maar daarin staan volgens mij veel verkeerde berekeningen, eigenlijk veel verkeerde speculaties of computermodellen. Ze zeggen bijvoorbeeld dat een stabiele ontwikkeling, als dat een ontwikkeling kan zijn, alleen denkbaar is als het energieverbruik, het grondverbruik en de schaadstofuitstoot per producteenheid nu tot een vierde wordt herleid. Dat is natuurlijk onmogelijk. Wat je wel kunt doen is de productie herleiden tot een vierde, dan heb je hetzelfde resultaat. En is dat denkbaar? Jawel, maar dan moet je geen duurzame ontwikkeling, maar duurzame producten hebben. Dat zijn ambachtelijke producten. Die verschaffen tewerkstelling en sparen energie. Ambachtswerk is veel duurzamer.

'Ik heb de indruk dat de protestbeweging van vandaag niet heel diep gaat, omdat er weinig inzicht is'

ONBEHAGEN, VERVELING EN DE ZIN VAN HET BESTAAN

Het kapitalisme heeft een tijdelijke noodzakelijkheid om de basis te leggen voor een hogere maatschappijvorm, schrijft Engels in *Anti-Dühring*: 'De opsplitsing van de maatschappij in een uitbuitende en een uitgebuite, een heersende en een onderdrukte klasse, was het [Boehm beklemtoont] noodzakelijke gevolg van de vroegere geringe ontwikkeling van de productie. Zolang de opbrengst van de totale maatschappelijke arbeid maar weinig meer oplevert dan vereist is voor het armtierig bestaan van allen, en zo lang, bijgevolg, alle of bijna alle tijd van de grote meerderheid van de leden van de maatschappij in beslag wordt genomen door de arbeid, zo lang verdeelt zich deze maatschappij noodzakelijk in klassen.'

'Je moet geen duurzame ontwikkeling, maar duurzame producten hebben'

En nu? Zolang de productie onvoldoende is om meer op te leveren dan voor een armtierig bestaan van de massa is kapitalisme noodzakelijk, ja. Maar we leven in overvloed, schreef Galbraith in *The Affluent Society* in 1958. We hebben het gehaald, het is bereikt, we zijn op de koningsweg, iedereen heeft alles, enzovoort. Het is net geen rijkdom, maar iedereen is zeer welstellend. Indien dit klopt zou het kapitalisme volgens Engels zelfs overbodig worden.

Op de eerste bladzijde van *Das Kapital* schrijft Marx echter dat de meeste behoeften aan de fantasie, de verbeelding ontspringen, en daar komt hij nooit meer op de terug. Koopwaar is een ding dat een behoefte van de verbeelding bevredigt. Dan weet je waarom wij een beetje ruimer dan het

economische moeten denken, want waar komen al die verbeeldingen vandaan, die verbeelde behoeften? [Stilte] Van de verveling. En waar komt de verveling, die Langeweile vandaan? We leven in een *Affluent Society* (Galbraith). Ik moet me over niets zorgen maken, ik ben goed verzorgd, het is vier uur en ik heb nog tijd, en nu? [Stilte] En als je niet in overvloed leeft, leef je in de benauwdheid van dag in dag uit maar te moeten werken om je in staat te zetten verder te werken, om je in staat te zetten om verder te werken, om je in staat te zetten om verder te werken, en waarvoor allemaal?

'Ik denk dat er vandaag bij veel jongeren een hernieuwd onbehagen in de cultuur is'

Ik denk dat er vandaag bij veel jongeren een hernieuwd onbehagen in de cultuur is. Ten dele door de hoge jeugdwerkloosheid, denk ik, en de vele carrièremoeilijkheden. Uit Duitsland hoor ik steeds weer dat afgestudeerden in de filosofie, soms met een doctoraat, pizza's verkopen of appartementen kuisen bij oude mensen, of op één of andere manier hun plan trekken. De zin van hun bestaan lijkt dus ergens in het gedrang te zijn gebracht. Als het meer vernielt dan het oplevert, denk ik dat de zin van de hele kapitalistische productiewijze niet meer duidelijk is.

OVER DE AUTEUR

Jonas Vanbrabant is sociaal werker en behaalde zijn master in de wijsbegeerte met een scriptie over het ecologiebegrip van Rudolf Boehm.

'Ik ben leraar, en als een leraar hoort dat er in zijn klas gescandeerd wordt, wat doet hij dan? Gaat hij naar huis, koffie drinken? Of gaat hij naar zijn klas? Ik ben leraar, en als er in mijn klas gescandeerd wordt, dan ga ik naar mijn klas en vraag wat er aan de hand is.' © Gerbrich Reynaert

